

JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Lisen Rignell

En oskälighetsbedömning i behov av förändring?

Analys av 3 § AVLK i förhållande till EU-rättens
krav på ett effektivt konsumentskydd

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Sacharias Votinius

Termin: VT26

Innehåll

Summary	1
Sammanfattning	3
Förkortningar	4
1 Inledning	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställning.....	6
1.3 Avgränsningar	6
1.4 Metod och material.....	7
1.5 Forskningsläge.....	8
1.6 Disposition.....	9
2 Reglering av oskäliga avtalsvillkor i konsumentförhållanden.....	10
2.1 Avtalsvillkorsdirektivet	10
2.1.1 Kravet på god sed.....	11
2.1.2 Betydande obalans i parternas rättigheter och skyldigheter	12
2.1.3 Grå listan	12
2.2 Den svenska oskälighetsbedömningen i 3 § AVLK.....	14
3 Rättspraxisens betydelse för 3 § AVLK	17
3.1 EU-domstolens praxis	18
3.1.1 Mål C-478/99 ”Kommissionen mot Sverige”	18
3.1.2 Mål C-405/21 ”FV mot Nova Kreditna Banka Maribor”	19
3.2 Svensk rättspraxis.....	19
3.2.1 NJA 2020 s. 1025 ”Mobilsäkringen”	20
3.2.2 NJA 2025 s. 864 ”Motionsloppen”	20
4 Avslutande diskussion och slutsats.....	23
4.1 Diskussion	23
4.2 Slutsats.....	25
Käll- och litteraturförteckning.....	26
Rättsfallsförteckning	28

Summary

In 1993, Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on unfair terms in consumer contracts, was adopted with the aim of strengthening consumer protection and enhancing the harmonisation of contract law among Member States. According to Article 3(1) of the Directive, a contractual term shall be regarded as unfair if, contrary to the requirement of good faith, it causes a significant imbalance in the parties' rights and obligations to the detriment of the consumer. The Directive also contains an indicative and non-binding list (a "grey list") in Article 3(3) of contractual terms that may be considered unfair.

In Sweden, the Directive was incorporated through the Act on Contractual Terms and Conditions in Consumer Relations (below *the Act*). The Swedish legislation was drafted in more general terms than the wording of the Directive. Rather than expressly referring to the criteria of good faith and significant imbalance, Section 3 of the Act merely provides that regard must be given to the price and other relevant circumstances. Furthermore, the grey list was not incorporated into statutory text itself but was instead reproduced solely in the preparatory works. Despite the differences between the Swedish and EU-law formulations, the Government maintains in the preparatory works that the Swedish legislation provides consumer protection at least equivalent to that guaranteed by the Directive.

Since the incorporation of the Directive during the 1990s, EU law has undergone significant legal development. Through numerous judgments, the Court of Justice of the European Union has clarified the criteria set out in Article 3(1) and emphasised the importance of ensuring effective consumer protection. At the same time, Section 3 of the Act has retained the same general formulation since the enactment of the law.

The purpose of this thesis is to examine whether the current formulation of Section 3 of the Act provides sufficiently effective consumer protection in relation to the Unfair Contract Terms Directive. Accordingly, the thesis compares the Swedish regulation with the corresponding assessment of unfairness under Article 3 of the Directive. By applying both a doctrinal legal method and an EU-law method, Swedish law is analysed based on legislation, preparatory works, case law, and legal doctrine in the light of the Directive and the case law of the Court of Justice of the European Union. Emphasis is placed on NJA 2025 s. 864, in which the Supreme Court of Sweden explicitly departed from the Government's assessment in the preparatory works.

Overall, the thesis concludes that the broadly formulated provision in Section 3 of the Act does not satisfy the EU-law requirement of effective consumer

protection. Swedish legislation is therefore in need of a reform, with a clearer focus on the assessment criteria laid down in Article 3(1) of the Directive.

Sammanfattning

År 1993 antogs rådets direktiv 93/13/EEG av den 5 april 1993 om oskäliga villkor i konsumentavtal i syfte att stärka konsumentskyddet och öka harmoniseringen mellan medlemsstaternas avtalsregleringar. Enligt artikel 3.1 i direktivet ska ett avtalsvillkor anses oskäligt om det i strid med kravet på god sed medför en betydande obalans i parternas rättigheter och skyldigheter till nackdel för konsumenten. Direktivet innehåller även en vägledande och oförbindande grå lista i artikel 3.3 över avtalsvillkor som kan anses oskäliga.

I Sverige införlivades direktivet genom lag (1994:1512) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden, AVLK. Den svenska regleringen gavs en mer allmänt hållen utformning än direktivets lydelse. I stället för att uttryckligen ange kriterierna god sed och betydande obalans föreskrivs i 3 § AVLK endast att en oskälighetsprövning ska ta hänsyn till pris och övriga omständigheter. Dessutom införlivades aldrig grå listan direkt i lagtext utan återgavs enbart i förarbetena. Trots skillnader i den svenska och EU-rättsliga utformningen bedömer regeringen i propositionen att AVLK ger ett minst lika starkt konsumentskydd som direktivet.

Sedan direktivet införlivades under 1990-talet har det skett en omfattande rättsutveckling inom EU-rätten. Genom flertalet avgöranden har EU-domstolen konkretiserat kriterierna i artikel 3.1 och betonat vikten av ett effektivt konsumentskydd. Vad gäller den svenska regleringen i 3 § AVLK har denna däremot bibehållit samma allmänt hållna lydelse sedan lagens tillkomst.

Syftet med uppsatsen är att undersöka huruvida den nuvarande utformningen av 3 § AVLK ger ett tillräckligt effektivt konsumentskydd i förhållande till avtalsvillkorsdirektivet. En jämförelse görs således mellan den svenska regleringen och den motsvarande oskälighetsbedömningen i artikel 3 i direktivet. Genom en rättsdogmatisk och EU-rättslig metod analyseras svensk rätt utifrån lagstiftning, förarbeten, praxis och doktrin i ljuset av avtalsvillkorsdirektivet och EU-domstolens praxis. Särskild vikt läggs vid NJA 2025 s. 864 där HD uttryckligen avviker från regeringens bedömning i propositionen.

Sammantaget blir slutsatsen i uppsatsen att den allmänt hållna regleringen i 3 § AVLK inte når upp till EU-rättens krav på ett effektivt konsumentskydd. Svensk lagstiftning anses därmed i behov av en förändring med tydligare fokus på direktivets bedömningsgrunder i artikel 3.1.

Förkortningar

AVLK	Lag (1994:1512) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden
Avtalsvillkorsdirektivet	Rådets direktiv 93/13/EEG av den 5 april 1993 om oskäliga villkor i konsumentavtal
AvtL	Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
EES	Europeiska ekonomiska samarbetsområdet
EG	Europeiska gemenskaperna
EU	Europeiska unionen
EU-domstolen	Europeiska unionens domstol
HD	Högsta domstolen
MD	Marknadsdomstolen
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition

1 Inledning

1.1 Bakgrund

År 1993 antog EG:s ministerråd ett minimidirektiv om oskäligen villkor i konsumentavtal, nedan kallat avtalsvillkorsdirektivet eller direktivet.¹ Direktivet har två väsentliga syften. Det första syftet innebär att konsumenten ska skyddas mot näringsidkarens oskäligen avtalsvillkor. I skäl 6 tydliggörs att ett effektivt konsumentskydd är beroende av att oskäligen avtalsvillkor avlägsnas från konsumentavtal. Det andra syftet är att skapa en ökad unionsharmonisering genom att närma medlemsstaternas avtalsregleringar gentemot varandra, vilket även framgår i artikel 1.² Direktivet är av både marknadsrättslig och civilrättslig karaktär och omfattar alla typer av standardvillkor i avtal mellan konsument och näringsidkare. Dessutom utgör det ett viktigt komplement till närliggande direktiv rörande exempelvis distans- och kreditavtal.³ För att uppnå direktivets syften anges minimikrav för den marknadsrättsliga bedömningen av oskäligen avtalsvillkor. Dessa minimikrav utgår från ordalydelsen i artikel 3.1 som stadgar att ett konsumentvillkor är oskäligt ifall det i strid med kravet på god sed medför en betydande obalans i parternas rättigheter och skyldigheter till nackdel för konsumenten.

I Sverige regleras den civilrättsliga oskälighetsbedömningen i 36 § lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, AvtL. Vad gäller den marknadsrättsliga bedömningen reglerades denna, fram till år 1994, i stället i lag (1971:112) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden, nedan kallad 1971 års lag. I samband med upprättandet av direktivet infördes en ny lag på området, lag (1994:1512) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden, AVLK.⁴ Den marknadsrättsliga oskälighetsbedömningen regleras i 3 § AVLK. Regeln stadgar att om ett avtalsvillkor med hänsyn till pris och övriga omständigheter är oskäligt får det förbjudas att användas i framtiden. I propositionen till AVLK diskuteras att bestämmelserna i lagen till stor del motsvarar 1971 års lag men med några nyheter. Bland annat har lagen numera flertalet civilrättsliga bestämmelser samt omfattar alla avtalsvillkor inom det finansiella området.⁵ Till följd av förarbetsuttalanden och dåvarande rättspraxis blir regeringens bedömning att AVLK inte kräver någon genomgripande översyn.⁶ 1971 års lag anses redan

¹ Rådets direktiv 93/13/EEG av den 5 april 1993 om oskäligen villkor i konsumentavtal.

² Kommissionens tillkännagivande avsnitt 1.1.

³ Bernitz (2019) s. 679.

⁴ Prop. 1994/95:17 s. 13.

⁵ Prop. 1994/95:17 s. 1.

⁶ Prop. 1994/95:17 s. 26.

ge ett starkt konsumentskydd och då AVLK utformats i enlighet med äldre reglering skulle en ändring utifrån direktivets ordalydelse försvaga skyddet.⁷

Sedan avtalsvillkorsdirektivet införlivades genom AVLK har det under årens lopp skett en omfattande rättsutveckling inom EU-rätten. EU-domstolen har i flera förhandsavgöranden poängterat betydelsen av konsumentskyddet och vikten av direktivets genomslag i medlemsstaternas nationella rättstillämpning. Dessutom har domstolens avgöranden präglats av en omfattande specificering och förtydligande av kriterierna i artikel 3.1.⁸

Vad gäller svensk rätt och konsumentskyddet har rättsläget länge varit förhållandevis stillastående. Exempelvis var inget av de förhandsavgöranden som behandlades av EU-domstolen under denna period från Sverige.⁹ Till följd av utvecklingen inom EU-rätten har dock allt fler juridiska tidskrifter och doktriner börjat diskutera oskäligen konsumentavtalsvillkor.¹⁰ I ett nytt rättsfall från år 2025 har även HD kommenterat rättsutvecklingen och konstaterat att konsumentskyddet i 3 § AVLK inte är mer förmånligt än direktivets stadgande. HD:s ställningstagande skiljer sig därmed från regeringens bedömning i propositionen.¹¹ Det svenska konsumentskyddet i avtalsförhållanden har därmed getts ett nytt perspektiv. 3 § AVLK och förhållandet till EU-rätten kräver således en ingående utredning.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att analysera huruvida 3 § AVLK ger ett tillräckligt effektivt konsumentskydd i förhållande till avtalsvillkorsdirektivets bedömningsgrunder. En grundlig analys görs av svensk marknadsrättslig oskälighetsbedömning och EU-rättens motsvarighet i artikel 3 i avtalsvillkorsdirektivet.

För att uppfylla syftet ska följande frågeställning besvaras:

- Ger den svenska oskälighetsbedömningen i 3 § AVLK ett tillräckligt effektivt konsumentskydd i förhållande till avtalsvillkorsdirektivet?

1.3 Avgränsningar

⁷ Prop. 1994/95:17 s. 66.

⁸ Micklitz och Reich (2014) s. 771.

⁹ Bernitz (2018) s. 175–176.

¹⁰ Se bland annat Bernitz (2018); Svensson (2020).

¹¹ NJA 2025 s. 864 punkt 30; prop. 1994/95:17 s. 64–66.

Avtalsvillkorsdirektivet och AVLK har både civilrättsliga och marknadsrättsliga aspekter. För att uppnå syftet med uppsatsen ska enbart konsumentskyddet vid en marknadsrättslig oskälighetsbedömning beaktas. Viss analys sker av processrätten men det görs enbart för att ge en närmare förståelse för domstolens roll vid en marknadsrättslig prövning. Därutöver har ett noggrant urval gjorts i svensk och EU-rättslig praxis samt i doktrin för att underlätta besvarandet av frågeställningen.

Vidare innehåller avtalsvillkorsdirektivet flertalet bestämmelser kring åtgärder som medlemsstater kan vidta om ett avtalsvillkor anses oskäligt. Denna uppsats beaktar däremot enbart hur konsumentskyddet upprätthålls utifrån bedömningsgrunderna i artikel 3 i direktivet. Därmed förbises även förbudsbestämmelserna i 3 § AVLK.

Då enbart en marknadsrättslig aspekt undersöks beaktas inte heller omständigheterna i artikel 4 eller kravet på transparens i artikel 5 eftersom dessa enbart berör den civilrättsliga prövningen. Detsamma gäller de civilrättsliga lagrummen 10–14 §§ AVLK. Det antas vidare att 1 § AVLK är uppfylld när 3 § AVLK diskuteras. När begreppet ”oskälighetsbedömning” eller ”oskälighetsprövning” används i uppsatsen innebär det en marknadsrättslig prövning av avtalsvillkor som näringsidkaren erbjuder en konsument och som inte varit föremål för individuell förhandling.

1.4 Metod och material

För att besvara frågeställningen och uppfylla syftet med uppsatsen används två olika metoder.

Den första metoden som tillämpas är den rättsdogmatiska metoden. Metoden utgår från att analysera gällande rätt genom lagstiftning, förarbeten, rättspraxis och doktrin.¹² För att besvara uppsatsens frågeställning bedrivs en kritisk rättsdogmatisk forskning. Gällande rätt diskuteras därmed kritiskt med fokus på motstridigheter i rättskällorna för att se ifall det finns eventuella ändringsbehov av lagtext.¹³ Utgångspunkten för uppsatsen blir således att ifrågasätta och värdera nuvarande reglering i AVLK utifrån propositioner, rättspraxis och doktrin i förhållande till EU-rätten.

Vad gäller lagförarbetens betydelse som juridisk rättskälla har detta varit omdebatterat. Exempelvis har propositioner stundtals tillskrivits formell auktoritet, likt lag och rättspraxis. I andra sammanhang har de i stället jämförts med doktrin och enbart tillmätts relevans vid en tillräckligt kraftfull argumentation. Den rättsdogmatiska metoden kräver därför en avvägning

¹² Kleineman (2025) s. 25.

¹³ Kleineman (2025) s. 49.

mellan förarbetsuttalanden och andra motstridiga kommentarer för att utröna ifall förarbetena har betydelse i sammanhanget. Vidare har det påpekats att riksdagen visserligen godkänt själva lagtexten men inte tagit ställning till uttalanden i förarbetena. I domstolsväsendet har det lett till en viss distans från förarbetsuttalanden, inte minst med tanke på den ökade europeiseringen och EU:s mer restriktiva syn på förarbeten.¹⁴ Domstolens distansering från propositionen till AVLK diskuteras utförligare i uppsatsen med utgångspunkt i HD:s uttalande i NJA 2025 s. 864.¹⁵

Vidare har doktrinen auktoritet som rättskälla diskuterats flitigt. Doktrinen har ansetts både lättillgänglig och betydelsefull genom sin inre logik. Samtidigt har doktrinen mötts av kritik, inte minst från författare som i sina verk anmärker på gällande lagstiftning eller HD:s avgöranden. Sådana anmärkningar har ansetts skapa en svårtydd rättstillämpning vilket riskerat att vilseleda domare i deras arbete. I takt med en ökad europeisering kan dock numera svensk rätt motta kritik från EU-domstolen, vilket motiverar att även låta doktrin anmärka på HD:s avgöranden.¹⁶ I denna uppsats läggs därmed vikt vid att undersöka hur doktrin, inte minst genom Svensson och Bernitz, ser på rådande rättsläge.

Den andra metoden som tillämpas är den EU-rättsliga metoden. Metoden utgår från att EU-rätten är en autonom rättsordning och kan användas för att undersöka hur EU-rättsliga källor förstås i förhållande till svensk rätt.¹⁷ För att kunna tolka en EU-rättslig regel krävs en noggrann undersökning av EU-domstolens praxis. Nationella förarbeten till lagen som införlivade direktivet kan visserligen tillmätas betydelse, men bör inte ha företräde framför EU-rättsliga tolkningskällor.¹⁸

Liksom den rättsdogmatiska metoden har även den EU-rättsliga metoden varit föremål för diskussion. När medlemsstaten införlivar ett direktiv kan det i många fall leda till svårigheter att hitta begrepp som både passar det nationella lagsystemet och som är förenliga med direktivets ordalydelse. Sådana svårigheter kan göra att tillämpningen i domstol kräver en avvägning mellan ordalydelsen i den EU-rättsliga regleringen och nationell lag. Domstolen har dock alltid skyldighet att tolka nationell reglering i överensstämmelse med direktivets lydelse.¹⁹ I uppsatsen synliggörs denna avvägningsproblematik när AVLK och avtalsvillkorsdirektivet jämförs närmare.

1.5 Forskningsläge

¹⁴ Kleineman (2025) s. 34–35.

¹⁵ Jfr NJA 2025 s. 864 punkt 30; prop. 1994/95:17 s. 64–66.

¹⁶ Kleineman (2025) s. 40–42.

¹⁷ Reichel (2025) s. 177.

¹⁸ Reichel (2025) s. 200–201.

¹⁹ Reichel (2025) s. 213–215.

I takt med att EU-domstolen meddelat allt fler avgöranden har juridisk doktrin börjat uppmärksamma ämnet. På EU-nivå framför bland annat Micklitz och Reich sina ståndpunkter i artikeln 'The Court and the Sleeping Beauty: the Revival of the Unfair Contract Terms Directive (UCTD)' (2014). Författarna gör en grundlig analys av avtalsvillkorsdirektivet och hur EU-domstolen påverkar medlemsstaterna i deras bedömning av oskäligen avtalsvillkor. Artikeln diskuterar flertalet aktuella avgöranden från EU-domstolen vilka blir viktiga för besvarandet av uppsatsens frågeställning.

För Sveriges del har rättsläget kring oskälighetsbedömningar i konsumentförhållanden stått förhållandevis stilla, vilket medfört begränsning i antalet artiklar och litteratur på området. Den civilrättsliga aspekten har genomgående diskuterats i doktrin medan den marknadsrättsliga aspekten i stället fått ytterst lite uppmärksamhet. En stark kritiker mot rådande rättsläge har dock varit Bernitz som bland annat i läroboken *Standardavtalsrätt* (2018) samt i artikeln 'Oklarhetsregeln och oskäligen avtalsvillkor: en ny rättsutveckling för konsumentavtal' (2019) diskuterar vikten av förändring i svensk rätt. På samma spår är även Svensson som för en diskussion i sin artikel 'The Unfair Contract Terms Directive: Meaning and Further Development' (2020) gällande en ökad harmonisering samt EU-domstolens påverkan på svensk bedömning.

Även om det således finns visst forskningsmaterial på området är det ytterst begränsat. Vikten av att gå djupare in i ämnet framstår därmed som motiverad för att klargöra hur det svenska konsumentskyddet förhåller sig till avtalsvillkorsdirektivets bedömningsgrunder.

1.6 Disposition

I avsnitt två diskuteras regleringen av oskäligen avtalsvillkor i konsumentförhållanden. Avsnittet gör en grundläggande analys av regleringen i avtalsvillkorsdirektivet bestående av direktivets uppkomst, kravet på god sed, betydande obalans i parternas rättigheter och skyldigheter samt grå listan. I samma avsnitt diskuteras även AVLK och dess reglering i förhållande till EU-rätten. I avsnitt tre redogörs för EU-domstolens och svensk rättspraxis betydelse för 3 § AVLK. Fyra viktiga rättsfall diskuteras närmare utifrån rådande EU-rättslig och svensk rättstillämpning. I avsnitt fyra förs först en diskussion utifrån det svenska konsumentskyddet i förhållande till direktivets minimikrav. Fjärde avsnittet avslutas sedan med en kort slutsats som besvarar uppsatsens frågeställning. I avsnitt ett, två och tre tillämpas till viss del löpande analys för bättre läsbarhet.

2 Reglering av oskäligen avtalsvillkor i konsumentförhållanden

2.1 Avtalsvillkorsdirektivet

Efter svåra och komplicerade förhandlingar till följd av bristande enighet bland de nationella konsumentskyddslagstiftningarna upprättades avtalsvillkorsdirektivet år 1993. Även om EU-parlamentet till en början var kritiskt till genomförandet bedömdes direktivet slutligen som ett stort steg framåt för en enhetlig konsumentvänlig politik. Genom direktivets utformning som minimidirektiv, vilket framgår av artikel 8 och skäl 17, kunde även medlemsstaterna själva till stor del bibehålla eller anta strängare konsumentskyddande reglering.²⁰

Vidare klargör skäl 4 att det åligger medlemsstaten att se till att konsumentavtal inte innehåller oskäligen villkor för att säkerställa ett effektivt konsumentskydd. För att således garantera att ett avtalsvillkor inte står i strid med konsumentskyddet återfinns i artikel 3.1 i direktivet ett allmänt oskälighetstest. Testet utgår från att ett avtalsvillkor är oskäligt om det i strid med kravet på god sed medför betydande obalans i parternas rättigheter och skyldigheter till nackdel för konsumenten. Utöver det allmänna testet i artikel 3.1 i avtalsvillkorsdirektivet finns en vägledande lista, den så kallade grå listan, i artikel 3.3. Listan är inte uttömmande och ska bara ge medlemsstaterna vägledning i bedömningen kring om ett villkor är oskäligt.²¹ Till följd av direktivets karaktär som minimidirektiv kan medlemsstaten välja att införliva artikel 3 ordagrant i nationell lagstiftning eller genom egna formuleringar. Oavsett hur artikeln införlivas i nationell rätt framhåller EU-kommissionen att det avgörande inte är lagtextens utformning utan regleringens tillämpning i praktiken.²² Det innebär att en nationell domstol kan förklara ett avtalsvillkor som oskäligt, utan att beakta alla kriterier i artikel 3.1, förutsatt att den nationella avtalsregleringen säkerställer kravet på ett effektivt konsumentskydd.²³

Dessutom fastslår direktivet att det åligger nationell domstol att avgöra ett konsumentavtalsvillkors oskälighet. Nationella domstolen har inte enbart rätten att bedöma oskäligheten utan dessutom en skyldighet att göra en prövning ex officio, det vill säga på eget initiativ. Skyldigheten motiveras av att konsumenten typiskt sett befinner sig i en svagare ställning gentemot näringsidkaren och annars riskerar att gå miste om sina avtalsrättigheter.²⁴

²⁰ Kommissionens rapport s. 5.

²¹ Se avsnitt 2.1.3.

²² Kommissionens rapport s. 15.

²³ C-405/21 p.35–37; se avsnitt 3.1.2.

²⁴ C-168/15 p. 28–31.

När den nationella domstolen prövar ett oskäligt avtalsvillkor kan EU-domstolen vägleda medlemsstaten. Däremot är det fortfarande upp till medlemsstaten själva att slutligt bedöma avtalsvillkoret eftersom denna har tillgång till de nationella bedömningsgrunderna samt omständigheterna i det enskilda fallet.²⁵

EU-domstolen har däremot i flertalet avgöranden poängterat att medlemsstaternas processuella autonomi inte får inskränka direktivets krav på ett effektivt konsumentskydd. Nationell domstols möjlighet att bedöma ett avtalsvillkor har därmed successivt begränsats i takt med att EU-domstolen poängterat vikten av en utökad unionsharmonisering. Även om medlemsstaten har viss självbestämmanderätt måste nationell reglering alltid tillämpas i enlighet med direktivets stadgande.²⁶ EU-domstolens avgöranden visar således att EU-rätten, trots direktivets karaktär som minimidirektiv, strävar alltmer mot en enhetlig och konsumentskyddande oskälighetsbedömning.²⁷ Följande underavsnitt analyserar därför de minimikrav som EU-domstolen fastslagit gällande tolkningen av artikel 3 i direktivet.

2.1.1 Kravet på god sed

Enligt artikel 3.1 i avtalsvillkorsdirektivet ska ett avtalsvillkor uppfylla kravet på god sed för att inte anses oskäligt. Bedömningen kring om kravet på god sed åsidosatts ska göras före prövningen kring om villkoret medfört betydande obalans till nackdel för konsumenten. De två separata bedömningarna hindrar dock inte att det finns ett samband mellan kriterierna.²⁸ I praxis har EU-domstolen fastslagit att kravet på god sed ska bedömas utifrån nationell domstol. Domstolen ska klargöra ifall en lojalt och rättvist handlande näringsidkare rimligen skulle ha utgått från att konsumenten godtar avtalsvillkoret. Vidare ska hänsyn tas till styrkeförhållandet mellan parterna, näringsidkarens eventuella uppmaningar till konsumenten och att varor eller tjänster sålts eller levererats utifrån kundens beställning.²⁹ En förutsättning för att villkoret är oskäligt är att konsumenten befinner sig i underläge gentemot näringsidkaren vad gäller både förhandlingsposition och informationsnivå.³⁰ Bedömningen tar därmed sikte på om avtalsvillkoret ensidigt gynnar näringsidkaren eller om andra villkor i avtalet till konsumentens fördel väger upp obalansen.³¹ Begreppet god sed är objektivt och beaktar konsumentens intressen och de olika

²⁵ Kommissionens tillkännagivande avsnitt 3.1.

²⁶ Micklitz och Reich (2014) s.781–783; C-472/10.

²⁷ Svensson (2020) s. 38; se avsnitt 2.1.1 och 3.

²⁸ C-405/21 p. 26–27.

²⁹ C-405/21 p. 23–24; skäl 16 i avtalsvillkorsdirektivet.

³⁰ C-26/13 p. 39.

³¹ NJA 2025 s. 864 punkt 38.

parternas rättigheter och skyldigheter.³² Då kravet på god sed är upp till nationell domstol att avgöra gör EU-domstolen, när förhandsavgöranden begärs, inte en bedömning i det enskilda fallet.³³

2.1.2 Betydande obalans i parternas rättigheter och skyldigheter

Nästa steg, enligt artikel 3.1 i direktivet, är att beakta ifall det föreligger betydande obalans i parternas rättigheter och skyldigheter enligt avtalet till nackdel för konsumenten. Bedömningen ska göras utifrån nationella bestämmelser som skulle gälla ifall avtalsvillkoret inte funnits, det vill säga enligt dispositiva avtalsregleringar.³⁴ Sådana regleringar kan exempelvis vara påföljdsbestämmelser såsom dröjsmålsränta.³⁵ Vid avsaknad av dispositiva avtalsregleringar ska bedömningen i stället göras utifrån gällande marknadspraxis eller genom en jämförelse av parternas rättigheter och skyldigheter där avtalets art och andra villkor beaktas.³⁶

Genom att göra en jämförande bedömning kan nationella domstolen få klarhet i om avtalsvillkoret gör att konsumenten hamnar i ett sämre läge än om den nationella dispositiva rätten tillämpats.³⁷ Ett sådant sämre läge kan innebära att konsumenten får sina avtalsrättigheter indragna eller åläggs en skyldighet som inte hade gällt vid tillämpning av medlemsstatens övriga avtalsregleringar.³⁸

För att vidare avgöra om obalansen i parternas rättigheter och skyldigheter är betydande måste konsumentens rättigheter i tillräckligt allvarlig grad försämrats av avtalsvillkoret.³⁹ Ett exempel kan vara att konsumenten ska betala en skatt som egentligen, enligt nationell dispositiv rätt, ska åläggas näringsidkaren. Här krävs det inte att konsumenten aktivt lider en ekonomisk förlust utan det räcker med att villkoret är utformat på ett sådant sätt att det hade kunnat leda till ekonomisk skada.⁴⁰

2.1.3 Grå listan

Utöver de allmänna kriterierna i artikel 3.1 i avtalsvillkorsdirektivet kompletteras oskälighetsbedömningen i artikel 3.3 med en lista på oskäliga

³² Kommissionens tillkännagivande avsnitt 3.4.1.

³³ Bernitz (2019) s. 688; C-237/02 p. 22.

³⁴ C-415/11 p. 68.

³⁵ C-415/11 p. 74.

³⁶ Kommissionens tillkännagivande avsnitt 3.4.1.

³⁷ C-405/21 p. 23–24.

³⁸ C-415/11 p. 68.

³⁹ C-226/12 p. 23.

⁴⁰ C-226/12 p. 26.

avtalsvillkor, så kallade grå listan.⁴¹ Grå listan är inte uttömmande och ska enbart ses som vägledande. Det innebär att villkor som förekommer på listan inte nödvändigtvis måste vara oskäligen, samtidigt som andra villkor utanför listan likväl kan anses oskäligen.⁴² Medlemsstaterna kan därmed välja att utöka listan med egna villkor eller införa andra striktare formuleringar.⁴³ Till följd av listans vägledande karaktär ska en bedömning fortfarande ske utifrån kriterierna i artikel 3.1 i direktivet. Listan är dock viktig för prövningen även om den sällan räcker för att fastställa avtalsvillkorets oskälighet.⁴⁴

I flera avgöranden har EU-domstolen fastslagit att grå listans oförbindande karaktär inte utesluter ansvaret för en medlemsstat att införa listan i sina genomföranderegleringar. Ett sådant införande krävs för att öka både juristers och allmänhetens kännedom om listans omfattning. Därutöver har EU-domstolen understrukt att införandet av listan medför ökad rättssäkerhet för enskilda som får en klar överblick över sina rättigheter.⁴⁵ EU-kommissionen har vidare poängterat att listan kan bidra till en mer enhetlig reglering med ökad samordning mellan medlemsstaternas oskälighetsbedömningar.⁴⁶

Att medlemsstaterna ålagts ett ansvar att genomföra listan har mötts av stark kritik, inte minst från de nordiska länderna. Kritiken har omfattat bland annat att införandet kunnat försvaga konsumentskyddet och skapa förvirring då medlemsstaterna redan ansetts ha en fungerande avtalsreglering. Vidare påpekade kritikerna att risken blev att prövningen enbart skedde utifrån kriterierna på listan och inte utifrån de allmänna bedömningsgrunderna i artikel 3.1 i direktivet. Listans reglering ansågs dessutom svårtolkad och för vagt formulerad.⁴⁷ Som svar på kritiken har EU-domstolen påpekat i flera avgöranden att de allmänna bedömningsgrunderna i direktivet fortfarande måste beaktas även om villkoret faller under grå listan.⁴⁸

Ytterligare diskussion gällande grå listan har framförts av Svensson. Han har betonat grå listans vägledande karaktär och vikten av en flexibel och nyanserad oskälighetsbedömning med fokus på avtalet som helhet.⁴⁹ Svensson menade att en ökad harmonisering med tydligare krav visserligen bidrar till ökad förutsebarhet och kontroll över avtalsvillkor. Däremot kan ett alltför stort fokus på en standardiserad lista riskera att förflytta fokus bort från konsumenten och en mer nyanserad bedömning.⁵⁰

⁴¹ C-143/13 p. 60 där termen ”grå listan” nämns.

⁴² C-478/99 p. 20.

⁴³ C-478/99 p. 11.

⁴⁴ C-472/10 p. 26.

⁴⁵ C-236/95 p. 13.

⁴⁶ Kommissionens tillkännagivande avsnitt 3.4.6.

⁴⁷ Kommissionens rapport s. 16.

⁴⁸ C-472/10 p. 26; C-478/99 p. 11.

⁴⁹ Svensson (2020) s. 34; jfr även NJA 2025 s. 864 punkt 33.

⁵⁰ Svensson (2020) s. 38.

2.2 Den svenska oskälighetsbedömningen i 3 § AVLK

År 1992 undertecknade Sverige ett EES-avtal som innebar att EG:s regelverk blev tillämpligt även inom Sveriges gränser. I och med avtalets ikraftträdande blev Sverige tvunget att anpassa sina regleringar till EU:s, dåvarande EG:s, rättsakter.⁵¹ År 1993 antogs avtalsvillkorsdirektivet och Sverige behövde därmed säkerställa att svensk rätt anpassades till direktivets stadgande. Som konstaterat ovan innehåller direktivet både civilrättsliga och marknadsrättsliga regleringar kring oskäligena konsumentavtalsvillkor.⁵² Vad gällde den marknadsrättsliga bedömningen återfanns denna i 1971 års lag. I samband med direktivets ikraftträdande infördes en ny lag, AVLK, för att säkerställa konformitet mellan regleringarna. AVLK är snarlik 1971 års lag men med några nyheter, bland annat att alla avtalsvillkor inom det finansiella området numera omfattas.⁵³ AVLK infördes genom en transformering av avtalsvillkorsdirektivet. I propositionen till AVLK diskuteras fördelen med transformering i stället för inkorporering. Till skillnad från inkorporering, som gör direktivet till svensk lag direkt utan ändring, innebär en transformering att direktivets reglering kan anpassas till svensk lagstiftningssystematik. Regleringen skulle därmed bli mer lättillgänglig och förenkla tillämpningen av direktivets konsumentskyddande regleringar.⁵⁴

Den marknadsrättsliga oskälighetsbedömningen i avtalsvillkorsdirektivet regleras som nämnts i artikel 3.1. Bedömningen innebär att ett konsumentvillkor är oskäligt om det i strid med kravet på god sed medför betydande obalans i parternas rättigheter och skyldigheter till nackdel för konsumenten. Beslutet att enbart transformera direktivet ledde till att den svenska regleringen utformades annorlunda än direktivets lydelse. I 3 § AVLK stadgas att om ett avtalsvillkor med hänsyn till pris och övriga omständigheter är oskäligt får det förbjudas att användas i framtiden. Ingen specificering av god sed, betydande obalans eller hänvisning till grå listan görs. För att svensk rätt ändå ska anses ha införlivat direktivet korrekt krävs att direktivets preciserade uttryck ryms under 3 § AVLK:s mer allmänt hållna formulering.⁵⁵ En lägre preciseringsgrad kräver därmed minst det konsumentskydd direktivet föreskriver.⁵⁶ Med hänvisning till tidigare förarbetsuttalanden och praxis anses det i propositionen att svensk reglering ger ett tillräckligt skydd mot de avtalsvillkor som direktivet anser oskäligena.

⁵¹ Prop. 1994/95 s. 13.

⁵² Prop. 1994/95:17 s. 15.

⁵³ Prop. 1994/95:17 s. 1.

⁵⁴ Prop. 1994/95:17 s. 26–27.

⁵⁵ Prop. 1994/95:17 s. 42; jfr prop. 1975/76:81 s.129.

⁵⁶ Prop. 1994/95:17 s. 28.

Således krävs inte en närmare precisering eller ändring av det svenska oskälighetsbegreppet utan rådande bedömningsgrunder bedöms vara förenliga med direktivets formulering.⁵⁷

Till grund för sin slutsats redogör regeringen för hur 3 § AVLK bör tolkas och tillämpas. Till att börja med ska avtalsvillkor som strider mot konsumentskyddande lagstiftning, avviker från dispositiv rätt eller har en vilseledande eller oklar utformning anses som oskäligen enligt lagen. I förarbeten till 1971 års lag uttalades vidare att ett avtalsvillkor typiskt sett skulle anses otillbörligt ifall näringsidkaren gavs förmåner eller där konsumenten berövades sina rättigheter. Det otillbörliga avtalsvillkoret skapade en snedbelastning i rättigheter och skyldigheter på ett sådant sätt att en rimlig balans mellan parterna inte längre förelåg. Såväl pris som övriga omständigheter skulle tas i beaktande när villkoret bedömdes.⁵⁸ Förarbetsuttalandet från 1971 års lag tillämpades flitigt och återkom flertalet gånger i Marknadsdomstolens bedömning.⁵⁹ Trots lagtextens förhållandevis vaga utformning ansågs förarbetsuttalandet under många år ligga till grund för en standardiserad, svensk rättstillämpning.⁶⁰

Vidare görs det i propositionen till AVLK en direkt jämförelse till direktivet genom ”betydande obalans” i artikel 3.1 och det svenska förarbetsuttalandet om ”rimlig balans”. Begreppen anses nästan helt överensstämma med varandra. Även begreppet ”oskäligt” behålls från 1971 års lag då tidigare uttryck ”otillbörligt” ansetts öka risken för missförstånd och oklarheter kring vilka avtalsvillkor som omfattades. Direktivets stadgande bedöms vidare vara något snävare och ett uttryckligt övertagande av regleringen i direktivet anses kunna försvaga konsumentskyddet samt medföra tillämpningssvårigheter av svensk lag.⁶¹ Här blir det tydligt att enbart delar av direktivet uppmärksammas i propositionen, vilket även Svensson poängterar, där exempelvis kravet på god sed nästan förbises helt.⁶²

I propositionen diskuteras även ifall grå listan bör införlivas direkt i lagtext. EU har, som tidigare diskuterats, betonat medlemsstaternas ansvar att införliva listan i nationell rättsordning. För svensk del betonas också fördelarna med ett sådant införlivande. Exempelvis framhävs att listan blir lättillgänglig vilket medför en enklare tolkning av oskäligen avtalsvillkor. Emot ett sådant införlivande är en minskad flexibilitet, ökad risk för motsatstolkningar och problem med att bedöma svårare fall. I propositionen påtalar regeringen dessutom att med tanke på att EU tydliggör listans oförbindande karaktär bör ett uttryckligt införande i lagtext inte krävas.

⁵⁷ Prop. 1994/95:17 s. 46.

⁵⁸ Prop. 1971:15 s. 70–71; prop. 1994/95:17 s. 65.

⁵⁹ Se exempelvis MD 1980:25; prop. 1994/95:17 s. 65.

⁶⁰ Bernitz (2019) s. 691.

⁶¹ Prop. 1994/95:17 s. 65–66; prop. 1973:138 s. 118.

⁶² Svensson (2020) s. 28–29.

Resultatet blir att grå listan enbart återges i författningskommentaren.⁶³ Valet godtogs senare även av EU-domstolen.⁶⁴

Att enbart återge grå listan i lagförarbetena har under årens lopp mötts av kritik. Bland annat väckte EU-kommissionen fördragsbrottstalan mot Sverige år 1999 med motiveringen att sättet som grå listan infördes inte uppfyllde EU:s krav på rättssäkerhet och tydlig konsumentinformation.⁶⁵ Även i doktrin har sättet grå listan infördes i svensk rätt ifrågasatts. Bernitz poängterade att svenska förarbetena enbart ger vägledning vid tolkningen av ett direktiv, men bör inte ges en alltför framträdande roll då EU-rättslig reglering har företräde.⁶⁶ Dessutom diskuterade han att en hänvisning till bilagan i lagtext hade lett till ökad förståelse och klarhet kring oskälighetsbedömningen. Annars fanns en risk att förarbeten inte kontrollerades tillräckligt noggrant och därmed förbisågs.⁶⁷ Samtidigt klargjorde han att användandet av ett villkor i grå listan under vissa omständigheter kan vara försvarligt, exempelvis vid konsumentförsäkringar. Att listan enbart är vägledande, i stället för tvingande, ansågs således motiverat.⁶⁸

⁶³ Prop. 1994/95:17 s. 47–49.

⁶⁴ C-478/99.

⁶⁵ C-478/99 p. 23-26; se avsnitt 3.1.1.

⁶⁶ Bernitz (2003) s. 159.

⁶⁷ Bernitz (2003) s. 157.

⁶⁸ Bernitz (2018) s. 178.

3 Rättspraxisens betydelse för 3 § AVLK

Under en lång tid efter att avtalsvillkorsdirektivet antogs var EU-domstolens praxis gällande prövningen av oskäligen avtalsvillkor relativt betydelselös. Ändringen kom efter drygt ett decennium när EU-domstolen meddelade allt fler avgöranden med tydligt fokus på ökat konsumentskydd.⁶⁹ Skälen till ökningen är däremot inte helt fastslagna. Micklitz och Reich har anfört att det kan ses som ett försök av EU-domstolen att ge direktivet en mer framträdande roll och således bidra till stärkandet av konsumentskyddet. Ökningen i antal avgöranden har även jämförts med bröderna Grimms saga Törnrosa där avtalsvillkordirektivet ansetts ”kyssts till liv” av EU-domstolen.⁷⁰

Som tidigare konstaterat är det upp till nationell domstol att avgöra ett avtalsvillkors skälighet.⁷¹ EU-domstolen kan ge viss vägledning kring tolkningen av direktivets reglering men tar inte ställning till regleringens tillämpning av ett specifikt avtalsvillkor.⁷² I takt med ett ökat fokus på enhetlighet och unionsharmonisering har överlämnandet av oskälighetsbedömningen till nationella domstolar mötts av kritik. Micklitz och Reich har framfört att EU-domstolen redan när direktivet antogs borde ha gett nationell domstol mer detaljerade riktlinjer, inte minst med tanke på EU-domstolens tolkningsbehörighet. Författarna påpekade att fler riktlinjer hade lett till en mer enhetlig rättstillämpning inom unionen.⁷³ Ett exempel som framfördes var att tillämpning av kravet på god sed länge var otydlig trots att skäl 16 i direktivet indikerade på en specifik bedömning.⁷⁴ Numera har EU-domstolen i flertalet avgöranden förtydligat både kravet på god sed och betydande obalans, vilket underlättat tolkningen och tillämpningen av direktivet.⁷⁵ EU-domstolen anses därmed ha övertagit rollen i att säkerställa att en enhetlig rättstillämpning leder till ett stärkt konsumentskydd.⁷⁶

Vad gäller svensk oskälighetsbedömning har den varit förhållandevis oberörd av det förändrade rättsläget efter EU-domstolens avgöranden.⁷⁷ Exempelvis var EU-domstolens tolkning av kravet på god sed länge en obeprövad nyhet inom det svenska rättsväsendet.⁷⁸ Det var inte förrän under 2020-talet som

⁶⁹ Bernitz (2019) s. 680.

⁷⁰ Micklitz och Reich (2014) s. 772.

⁷¹ C-237/02; se avsnitt 2.1.

⁷² C-237/02 p. 22.

⁷³ Micklitz och Reich (2014) s. 778; C-237/02 p. 22.

⁷⁴ Micklitz och Reich (2014) s. 790.

⁷⁵ Se bland annat C-405/21 p. 23–24 och C-415/11 p. 68; se avsnitt 2.1.1 och 2.1.2.

⁷⁶ Micklitz och Reich (2014) s. 776.

⁷⁷ Bernitz (2019) s. 680.

⁷⁸ Svensson (2020) s. 29.

HD började diskutera EU-domstolens nya förhandsavgöranden kring bedömningen av oskäligen avtalsvillkor.⁷⁹

3.1 EU-domstolens praxis

3.1.1 Mål C-478/99 ”Kommissionen mot Sverige”

År 1999 väckte EU-kommissionen talan mot Sverige i samband med att grå listan aldrig infördes i lagtexten i AVLK utan enbart hänvisades till i lagförarbetena.⁸⁰ Till grund för sin talan betonade EU-kommissionen direktivets syften att utöka harmoniseringen mellan medlemsstaternas lagstiftning samt stärka konsumentinformationen angående tillämplig lag. För att uppfylla syftena ansåg EU-kommissionen det nödvändigt att offentliggöra listan direkt i lagtext och inte enbart genom förarbetena. Sverige å sin sida hänvisade till den frihet medlemsstaterna har att införliva ett direktiv samt förklarade den starka, svenska rättstraditionen där förarbeten är en väsentlig del av lagtolkningen.⁸¹

EU-domstolen framförde att ett korrekt införlivande av ett direktiv innebär att de nationella åtgärderna är klara och precisa samt att berörda personer ges kännedom om sina rättigheter. Vidare påpekade domstolen att grå listan enbart är vägledande och omfattas av villkor som i vissa sammanhang inte behöver anses som oskäligen.⁸² Listan är enbart ett tolkningsverktyg för oskälighetsbedömningen och syftar därmed inte till att skapa enskilda rättigheter eller skyldigheter.⁸³ Domstolens slutsats blev att EU-kommissionen inte i tillräcklig grad visat att svenska förarbeten var otillgängliga eller att konsumentinformationen var bristfällig. EU-kommissionens talan ogillades och domstolen delade Sveriges synpunkter.⁸⁴ Vid en analys av domen poängterade Bernitz att domstolens beslut till stor del grundade sig på att listan enbart är oförbindande och inte påverkar konsumentens rättigheter och skyldigheter.⁸⁵

Sammantaget visar rättsfallet att det inte krävs ett konkret införlivande av grå listan utan så länge direktivets syften upprätthålls räcker det med att ta upp villkoren i lagförarbetena.⁸⁶ Bernitz anförde däremot att bestämmelser i direktivet som faktiskt inverkar på konsumentens rättigheter och

⁷⁹ Jfr NJA 2020 s. 1025 och NJA 2025 s. 864.

⁸⁰ C-478/99 p. 1.

⁸¹ C-478/99 p. 10–14.

⁸² C-478/99 p. 15–22.

⁸³ C-478/99 p. 13.

⁸⁴ C-478/99 p. 23–26.

⁸⁵ Bernitz (2003) s. 158.

⁸⁶ Micklitz och Reich (2014) s. 785.

skyldigheter, exempelvis artikel 3.1, fortfarande kräver ett tydligt genomförande i lagtext.⁸⁷

3.1.2 Mål C-405/21 ”FV mot Nova Kreditna Banka Maribor”

I juni år 2021 begärde Slovenien ett förhandsavgörande av EU-domstolen angående tolkningen av artikel 3.1 och 8 i avtalsvillkorsdirektivet. Bakgrunden till målet var att FV övertagit ett kreditavtal i schweiziska franc efter sin mors död och därmed blivit återbetalningsansvarig. Kreditavtalet hade ingen reglering om tillämplig växelkurs men lade däremot hela valutarisken på kredittagaren. När valutakursen förändrades ökade skulden avsevärt vilket ledde till att FV väckte talan om att avtalet skulle ogiltigförklaras. Målet nådde till sist den slovenska appellationsdomstolen. Domstolens fråga till EU-domstolen var ifall artikel 3.1 i direktivet kan införlivas i nationell rätt på ett sådant sätt att kravet på god sed och betydande obalans är alternativa bedömningsgrunder. Om en bedömning utifrån betydande obalans visar att avtalsvillkoret är oskäligt ville domstolen få det utrett ifall det således inte krävs en prövning av kravet på god sed.⁸⁸

EU-domstolen fastslog i målet att nationell domstol enligt artikel 3.1 först måste beakta kravet på god sed och sedan om villkoret har medfört betydande obalans till nackdel för konsumenten.⁸⁹ Däremot påpekade domstolen att direktivet är ett minimidirektiv, enligt artikel 8, varför medlemsstaten får införa strängare reglering än direktivets lydelse. Här hade Slovenien i sin nationella lagstiftning införlivat artikel 3.1 på ett sådant sätt att EU-domstolen ansåg att den gav en högre konsumentskyddsnivå än direktivet. Slovensk lag är nämligen tydligt uppdelad i fyra strecksatser som ger exempel på när avtal anses oskäliga. Slutsatsen blev därmed att nationell domstol kan bedöma ett avtalsvillkor som oskäligt enbart på grund av betydande obalans, utan att undersöka kravet på god sed, såvida nationell lag garanterar ett effektivt konsumentskydd.⁹⁰ I NJA 2025 s. 864 uttalade sig tingsrätten att den svenska oskälighetsprövningen däremot kräver en bedömning utifrån direktivets lydelse, vilket omfattar både kravet på god sed och betydande obalans.⁹¹ I målet reflekterade aldrig HD vidare kring detta men tillämpade avtalsvillkoret helt utifrån direktivets ordalydelse, likt tingsrätten fastslog.⁹²

3.2 Svensk rättspraxis

⁸⁷ Bernitz (2003) s. 158.

⁸⁸ C-405/21 p. 9–13.

⁸⁹ C-405/21 p. 26.

⁹⁰ C-405/21 p. 31, 35–37.

⁹¹ Tingsrättens domskäl s. 871 i NJA 2025 s. 864.

⁹² NJA 2025 s. 864 punkt 37; se avsnitt 3.2.2 kring HD:s diskussion angående att 3 § AVLK inte ger ett tillräckligt effektivt konsumentskydd i förhållande till direktivet.

3.2.1 NJA 2020 s. 1025 ”Mobilförsäkringen”

I mål NJA 2020 s. 1025 väckte Konsumentombudsmannen talan mot försäkringsgivarna AmTrust-bolagen med anledning av deras villkor i försäkringen Trygg 48. Försäkringen innebar att om försäkringstagarens mobiltelefon slutade fungera, stals eller förlorades skulle försäkringstagaren få en ny liknande produkt inom 48 timmar. Försäkringen upphörde däremot att gälla ifall försäkringstagaren inte haft uppsikt över mobiltelefonen. Konsumentombudsmannen ansåg att villkoret var oskäligt enligt 3 § AVLK eftersom det stred mot tvingande regler om säkerhetsföreskrifter samt ansågs oklart. AmTrust-bolagen menade i stället att villkoret inte kan anses som en säkerhetsföreskrift samt att det var klart formulerat.⁹³

HD konstaterade i målet att det vid en marknadsrättslig oskälighetsprövning ska göras en allmän bedömning utifrån AVLK med mindre fokus på enskilda omständigheter.⁹⁴ En sådan allmän bedömning måste dock fortfarande göras i enlighet med preciseringen i artikel 3.1 i avtalsvillkorsdirektivet.⁹⁵ Vidare klargjordes att om ett avtalsvillkor strider mot tvingande lagbestämmelser, exempelvis i detta fall mot försäkringsavtalslag (2005:104), ska det direkt anses oskäligt enligt 3 § AVLK.⁹⁶ I detta fall ansågs villkoret vara en dold handlingsklausul, vilket gjorde att tvingande lagbestämmelser kringgicks och konsumenten riskerade att gå miste om sina avtalsrättigheter. Villkoret var därmed oskäligt enligt 3 § AVLK.⁹⁷ Vad gäller oskälighetsbedömningen kring tvingande lagbestämmelser bekräftades vad som tidigare konstaterats från förarbeten och äldre rättspraxis.⁹⁸ Någon diskussion utifrån EU-kommissionens bedömningsgrunder angående avtalsvillkor i strid med tvingande lag gjordes däremot inte.⁹⁹ Dessutom nämndes enbart artikel 3 i avtalsvillkorsdirektivet utan vidare hänvisning till EU-domstolens bedömningsgrunder gällande artikelns tillämpning.¹⁰⁰

3.2.2 NJA 2025 s. 864 ”Motionsloppen”

Den ideella friidrottsföreningen Göteborgs Friidrottsförbund, nedan förkortad förbundet, anordnar varje år flertalet motionslopp, däribland Göteborgsvarvet. År 2021 beslutade förbundet att ställa in loppet på grund av ökad smittspridning av covid-19. Flertalet loppdeltagare krävde då sin anmälningsavgift återbetald vilket förbundet motsatte sig med hänvisning till

⁹³ NJA 2020 s. 1025 punkterna 1–5.

⁹⁴ NJA 2020 s. 1025 punkt 12; prop. 1994/95:17 s. 63.

⁹⁵ Prop. 1994/95:17 s. 63-64; se avsnitt 2.2.

⁹⁶ NJA 2020 s. 1025 punkt 13; MD 2011:21; prop. 1994/95:17 s. 65 och 90.

⁹⁷ NJA 2020 s. 1025 punkt 33.

⁹⁸ Radetzki (2023) s. 235; MD 2011:21.

⁹⁹ Jfr NJA 2020 s. 1025 punkt 13; jfr kommissionens tillkännagivande avsnitt 3.4.2.

¹⁰⁰ Jfr NJA 2020 s. 1025 punkt 10.

loppets allmänna villkor.¹⁰¹ Villkoren stadgade att förbundet hade rätt att ställa in loppet med anledning av pandemi utan att loppdeltagaren hade rätt till återbetalning av startavgiften.¹⁰²

Konsumentombudsmannen väckte talan mot förbundet och yrkade att villkoret var oskäligt. Konsumentombudsmannen ansåg att villkoret inte överensstämde med den allmänna principen att utebliven avtalad prestation inte medför betalningsansvar.¹⁰³ Förbundet, å sin sida, framförde att villkoren inte var oskäliga eftersom det enligt allmänna fordringsrättsliga principer är tillåtet för arrangörer att ställa in lopp utan återbetalningsplikt. Vidare påpekade förbundet att de hade en ideell karaktär och att funktionärsersättningarna tillföll friidrottsföreningar i Göteborgsregionen.¹⁰⁴

Inledningsvis poängterade HD att en marknadsrättslig oskälighetsbedömning ska fokusera på villkoren i avtalen och inte näringsidkarens tillämpning av villkoren i det enskilda fallet. Därmed utgick oskälighetsprövningen i detta fall utifrån förbundets villkor med utgångspunkt i 3 § AVLK och artikel 3.1 i avtalsvillkorsdirektivet.¹⁰⁵ I propositionen till AVLK diskuterades som nämnt att lagen ansågs minst lika förmånlig som direktivets lydelse och en eventuell revidering riskerade att försvaga konsumentskyddet.¹⁰⁶ HD:s bedömning i målet blev däremot motsatsen. Till följd av en omfattande rättsutveckling i EU-domstolens praxis, med preciserad tolkning av betydande obalans och kravet på god sed, ansåg HD att den allmänt skrivna 3 § AVLK inte längre gav ett mer fördelaktigt konsumentskydd. Slutsatsen blev därmed att oskäliga avtalsvillkor ska bedömas i överensstämmelse med direktivet för att inte riskera att försvaga konsumentskyddet.¹⁰⁷

Vad gäller bedömningen i målet anförde HD att en konsument, enligt grundläggande avtalsrättsliga principer, har rätt till återbetalning vid inställt idrottsevenemang. Om det däremot finns avtalsvillkor som stadgar annat krävs en oskälighetsprövning utifrån grå listan, kravet på god sed och betydande obalans likt direktivet.¹⁰⁸ Förbundet hade ett förhållandevis brett formulerat villkor utan rätt till återbetalning för konsumenten vid inställt lopp, vilket HD jämförde med grå listans punkter 1 d, f och o.¹⁰⁹ Vidare tillät villkoret att förbundet behöll alla intäkter från anmälningsavgifterna trots de begränsade kostnaderna för det inställda loppet, utan att konsumenten gavs några förmåner. Förbundet omsatte genom villkoret miljonbelopp varför deras ideella karaktär inte skulle beaktas närmare. HD hänvisade också till att

¹⁰¹ NJA 2025 s. 864 punkterna 1–6.

¹⁰² NJA 2025 s. 864 punkt 6, domsbilaga 1 villkor 8 och domsbilaga 2 villkor 9.

¹⁰³ NJA 2025 s. 864 punkt 8.

¹⁰⁴ NJA 2025 s. 864 punkt 9.

¹⁰⁵ NJA 2025 s. 864 punkterna 21–22; NJA 2020 s. 1025 punkt 12.

¹⁰⁶ Prop. 1994/95:17 s. 65–66.

¹⁰⁷ NJA 2025 s. 864 punkterna 29–31; jfr prop. 1994/95:17 s. 66.

¹⁰⁸ NJA 2025 s. 864 punkterna 36–41.

¹⁰⁹ NJA 2025 s. 864 punkt 44.

en lojalt och rättvist handlande näringsidkare inte skulle utgått från att konsumenten godtagit förbundets villkor. Därmed hade inte förbundet handlat i enlighet med kravet på god sed.¹¹⁰ Vidare ansåg HD att villkoret medförde en betydande obalans mellan konsumenten och förbundet. HD bedömde frågan utifrån den dispositiva nationella rätten och kom fram till att ett villkor utan återbetalningsskyldighet avvek från vad som annars skulle gällt om villkoret inte funnits. Villkoret var för brett formulerat och det fanns inga andra villkor i avtalet som vägde upp bedömningen. Sammantaget blev slutsatsen att förbundets avtalsvillkor ansågs oskäligen mot konsumenten.¹¹¹

¹¹⁰ NJA 2025 s. 864 punkterna 42, 44 och 46; jfr C-405/21 p. 23–24.

¹¹¹ NJA 2025 s. 864 punkterna 47–48; jfr C-405/21 p. 23–24 och C-415/11 p. 68.

4 Avslutande diskussion och slutsats

4.1 Diskussion

Genomgående i uppsatsen har det tydliggjorts att EU-rätten lagt stor vikt vid konsumenten som en särskilt skyddsvärd avtalspart. Det uttrycktes tydligt genom upprättandet av avtalsvillkorsdirektivet. Direktivet syftar nämligen till att skapa en ökad enhetlig reglering mellan medlemsstaterna för att säkerställa ett effektivt konsumentskydd. För att garantera att syftet uppfylls anges i artikel 3 i direktivet minimikrav för den nationella prövningen av oskäligen avtalsvillkor.

I Sverige införlivades avtalsvillkorsdirektivet genom den nya lagen AVLK. Via en transformering ges 3 § AVLK en mer allmänt hållen utformning än artikel 3 i direktivet och grå listan återges enbart i förarbetena. Utformningen av AVLK motiveras utifrån behovet av en flexibel rättstillämpning och anpassning till svensk rättstradition, där förarbeten tillmäts stor betydelse. Till följd av att 1971 års lag redan bedöms ge ett starkt konsumentskydd anses det inte behövas en närmare anpassning till direktivets lydelse. I stället framhåller regeringen att en förändring av svensk lag hade försvagat konsumentskyddsnivån. Dessutom jämförs förarbetsuttalandet från 1971 års lag med direktivets lydelse, där flertalet liknelser återfinns. Ett förarbetsuttalande som trots AVLK:s flexibla utformning kan sägas ha bidragit till en förutsebar domstolsprövning.

Utifrån en relativt utförlig diskussion i propositionen kan bedömningen kring det svenska konsumentskyddet vid AVLK:s införande anses välgrundad. Under denna period var EU-domstolens praxis kring avtalsvillkorsdirektivet ytterst begränsad utan tydlig precisering av kriterierna i artikel 3.1. Medlemsstaterna hade därmed relativt stort utrymme att själva utforma sina nationella regleringar. I takt med en markant utveckling av EU-domstolens praxis har dock förutsättningarna för nationellt införlivande förändrats. I flera avgöranden har domstolen konkretiserat både kravet på god sed och betydande obalans i artikel 3.1 samt betonat vikten av ett effektivt konsumentskydd. Utvecklingen har inneburit skärpta krav på medlemsstaternas egna avtalsregleringar och markerat en förflyttning från direktivets ursprungliga minimikaraktär mot en mer harmoniserad rättsutveckling. En sådan förflyttning är välkommen för att uppnå direktivets syften och stärka en enhetlig unionsrättslig tillämpning, vilket även har framhållits av Micklitz och Reich samt Svensson.

Mot bakgrund av avtalsvillkorsdirektivets omfattande precisering av oskälighetsbedömningen framstår numera propositionens bedömning som alltmer problematisk. Medan artikel 3.1 i direktivet successivt konkretiserats

genom praxis har 3 § AVLK behållit samma allmänna utformning sedan lagens tillkomst. Vid tillämpning av en allmänt hållen lagtext har behovet av förarbeten och rättspraxis visat sig stort, exempelvis genom 1971 års lags förarbetsuttalande. EU-domstolen har visserligen godtagit förarbetenas starka ställning i svensk rätt i mål C-478/99, men bara i förhållande till grå listan. Som tidigare diskuterat skapar inte grå listan några rättigheter eller skyldigheter för avtalsparterna, vilket däremot artikel 3.1 i direktivet gör. Att anta att EU-domstolens slutsats även gäller för enskilda bestämmelser i direktivet kan därmed bli problematiskt. Dessutom får inte förarbetsuttalanden tillmätas högre auktoritet än EU-rättsliga tolkningskällor, vilket tydligt påpekats av Bernitz och Reichel. Ett alltför stort fokus på nationella tolkningskällor kan i värsta fall riskera att EU-rättens bedömningsgrunder förbises. Det kan i sin tur riskera att svensk oskälighetsprövning står i strid med direktivet vilket kan göra att Sverige inte anses ha ett tillräckligt effektivt konsumentskydd.

Problemen med den svenska utformningen av oskälighetsbedömningen var länge outtalade i rättspraxis. Under flera decennier prövades oskäligen avtalsvillkor helt utifrån svensk rätt, utan hänvisningar till direktivets bedömningsgrunder. Ända fram till år 2020 prövade HD exempelvis konsumentvillkoret i NJA 2020 s. 1025 helt utifrån svenska förarbetsuttalanden och rättspraxis. Först i NJA 2025 s. 864 kom skiftet. I avgörandet utgick HD uttryckligen från kriterierna i artikel 3.1 i direktivet samt hänvisade vidare till grå listan i artikel 3.3. HD frångick därmed propositionens ursprungliga bedömning och konstaterade i stället att EU-domstolens praxis förändrat förutsättningarna för oskälighetsprövningen. Slutsatsen i domen blev att 3 § AVLK är för allmänt skriven för att säkerställa ett effektivt konsumentskydd, varför direktivets bedömningsgrunder ska tillämpas. Dilemmat med den svenska lagtexten blir härmed slutligen uppmärksammat även av den främsta tillämparen av svensk rätt.

Något som bör diskuteras närmare i NJA 2025 s. 864 är HD:s hänvisning till grå listans specifika punkter. Listan är som konstaterat enbart vägledande och oförbindande samt får inte medföra att kriterierna i artikel 3.1 åsidosätts. Listans standardiserade karaktär kan å ena sidan öka förutsebarheten och harmoniseringen inom unionen, men å andra sidan riskera att helhetsbedömningen utifrån direktivet förbises. Här blir avvägningen mellan rättssäkerhet och flexibilitet i oskälighetsbedömningen ytterst påtaglig. Som påpekat har svensk lagtext fått kritik för sin vaga utformning och ett införande av grå listan hade kanske mildrat denna kritik. Däremot har EU-domstolen godtagit beslutet att enbart återge listan i lagtext. Enligt min mening bör således fokus i stället riktas mot bedömningskriterierna i artikel 3.1. Kriterier som faktiskt skapar rättigheter för konsumenten och, om de förbises, riskerar att försvaga konsumentskyddet.

Nämnvärt är dessutom att EU-domstolen fastslagit i mål C-405/21 att begreppen ”god sed” och ”betydande obalans” inte uttryckligen måste stadgas i nationell lag, såvida lagen ändå säkerställer ett effektivt konsumentskydd. Det betyder i och för sig att utformningen av 3 § AVLK inte behöver anses problematisk i förhållande till direktivet. Direktivets minimikaraktär ger tillåtelse för Sverige att utforma en förhållandevis självständig oskälighetsbedömning. I NJA 2025 s. 864 bortser däremot HD från lydelsen i svensk rätt och utgår i stället från direktivets krav på god sed och betydande obalans. Därmed synliggörs återigen att svensk reglering inte säkerställer det krav på konsumentskydd som motiverar en självständig och avvikande bedömning från direktivet.

Både genom doktrin och rättspraxis klargörs att rättsutvecklingen i EU-domstolen utökat kraven på nationell reglerings överensstämmelse med direktivet. Det går inte längre att ha en vag och obestämd lagtext utan hänsyn till kriterierna i artikel 3.1 i direktivet. En direktivkonform tolkning ska visserligen alltid se till att nationell lag tolkas i ljuset av direktivets oskälighetsprövning. En alltför vag utformning av lagtexten riskerar dock att svensk rätt inte uppfyller direktivets syften och därmed blir föremål för prövning i EU-domstolen.

4.2 Slutsats

Mot bakgrund av EU-domstolens förhandsavgöranden, svensk doktrin och HD:s bedömning i NJA 2025 s. 864 tydliggörs det att 3 § AVLK inte kan anses säkerställa avtalsvillkorsdirektivets krav på ett effektivt konsumentskydd. Efter EU-domstolens omfattande precisering och betoning på unionsharmonisering framstår inte längre bedömningen i propositionen som motiverad. EU-domstolens avgöranden visar att det ställs höga krav på att medlemsstaterna beaktar direktivets bestämmelser, vilket i många fall kräver justering av nationell reglering. Gällande 3 § AVLK är således en ändring i lagtexten välkommet. En ändring baserad på direktivets bedömningsgrunder och som garanterar att konsumenten aldrig utsätts för oskäligen avtalsvillkor.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Sverige

Propositioner

Prop. 1971:15 Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om förbud mot otillbörliga avtalsvillkor, m. m.

Prop. 1973:138 Kungl. Maj:ts proposition med förslag till konsumentköplag, m.m.

Prop. 1975/76:81 Om ändring i lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område 36 §.

Prop. 1994/95:17 Oskäligen avtalsvillkor m.m. Införlivande med svensk rätt av EG:s direktiv om oskäligen avtalsvillkor i konsumentförhållanden.

Europeiska unionen

Europeiska kommissionen

Kommissionens rapport om tillämpningen av rådets direktiv 93/13/EEG av den 5 april 1993 om oskäligen villkor i konsumentavtal, KOM(2000) 248 slutlig.

Kommissionens tillkännagivande – Vägledning om tolkningen och tillämpningen av rådets direktiv 93/13/EEG om oskäligen villkor i konsumentavtal (2019/C 323/04).

Litteratur

Bernitz, Ulf (2003), 'Till frågan om lagförarbetets position: en oförbindande direktivbilaga angående oskäligen avtalsvillkor kunde införlivas genom förarbetsuttalanden.' *Europarättslig tidskrift* s. 155–159.

Bernitz, Ulf (2018), *Standardavtalsrätt*. 9 uppl., Nordstedts Juridik.

Bernitz, Ulf (2019), 'Oklarhetsregeln och oskäligen avtalsvillkor: ny rättsutveckling för konsumentavtal.' *Svensk Juristtidning* s. 679–699.

Kleineman, Jan (2025), 'Rättsdogmatisk metod', i: Nääv, Maria och Zamboni Mauri (red.), *Juridisk metodlära*. 3:1 uppl., Studentlitteratur AB s. 25–56.

Micklitz, Hans-W. och Reich, Norbert (2014), 'The Court and Sleeping Beauty: The Revival of the Unfair Contract Terms Directive (UCTD).' *Common Market Law Review* s. 771–808.

Radetzki, Marcus (2023), 'Svensk rättspraxis i försäkringsrätt 2016–2022.' *Svensk Juristtidning* s. 225–261.

Reichel, Jane (2025), 'EU-rättslig metod', i: Nääv, Maria och Zamboni Mauri (red.), *Juridisk metodlära*. 3:1 uppl., Studentlitteratur AB s. 177–227.

Svensson, Ola (2020), 'The Unfair Contract Terms Directive: Meaning and further development'. *Nordic Journal of European Law*, vol. 3 nr 2, s. 24–38.

Rättsfallsförteckning

Sverige

Högsta domstolen

NJA 2020 s. 1025.

NJA 2025 s. 864.

Marknadsdomstolen

MD 1980:25.

MD 2011:21.

Europeiska unionen

EU-domstolen

C-236/95 *Kommissionen mot Grekland*, EU:C:1996:341.

C-478/99 *Kommissionen mot Sverige*, EU:C:2002:281.

C-237/02 *Freiburger Kommunalbauten GmbH Baugesellschaft & Co. KG v Ludger Hofstetter and Ulrike Hofstetter*, EU:C:2003:504.

C-472/10 *Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság mot Invitel Távközlési Zrt*, EU:C:2012:242.

C-415/11 *Mohamed Aziz mot Caixa d'Estalvis de Catalunya, Tarragona i Manresa (Catalunyacaixa)*, EU:C:2013:164.

C-226/12 *Constructora Principado, S.A. mot José Ignacio Menéndez Álvarez*, EU:C:2014:10.

C-26/13 *Árpád Kásler och Hajnalka Káslerné Rábai mot OTP Jelzálogbank Zrt*, EU:C:2014:282.

C-143/13 *Bogdan Matei och Ioana Ofelia Matei mot SC Volksbank România AS*, EU:C:2015:127.

C-168/15 *Milena Tomášová mot Slovenská republika - Ministerstvo spravodlivosti SR och Pohotovosť s.r.o.*, EU:C:2016:602.

C-405/21 *FV mot NOVA KREDITNA BANKA MARIBOR d.d.*, EU:C:2022:793.